

מבוא לסוציולוגיה – שיעור מספר 5 - פרדיגמות מרכזיות בסוציולוגיה¹

<סוף הדיון באמיל דורקהיים נמצא בסוף ההרצאה הקודמת>

פרדיגמות נוטות להתקיים במשך זמן רב, בדרך נדרש אלמנט זמן ושינוי חברתי משמעותי כדי שפרדיגמה תשתנה.

מהי תיאוריה ?

תיאוריה היא סוג מסוים של הסבר אודות עובדות נפרדות, הקשורות אלו באלו. פרדיגמות מורכבות ממספר תיאוריות.

כל תיאוריה מבקשת למצוא גורמים (משתנים) שיסבירו אותה באמצעות הכללה² והפשטה³ של מצבים בודדים שונים.

כל תיאוריה מבוססת על הנחות, ומציגה תמונת עולם המייצגת אותם.

על מנת להעריך תיאוריה, נחוצות שיטת מחקר מדעיות כדי להוכיח או להפריך את התיאוריה

מהי פרדיגמה ?

- פרדיגמה - גישת-על תיאורטית, המבטאת תפיסת עולם כוללנית ביחס לנושא מוגדר.
- פרדיגמה סוציולוגית – גישת-על תיאורטית, המתארת באופן בסיסי ומוגדר את החברה, ומהווה קו מנחה לחשיבה מחקרית ספציפית.

¹מסגרת תיאורטית כוללנית של מחשבה המתחייסת לתופעות מחקריות מגוונות. הפרדיגמה – מכתובה לחוקר את הנחותיו הבסיסיות, את נקודות המוצא שלו ואת השערות המחקר. הפרדיגמה משקפת תפיסת עולם רחבה והיא בבחינת נק' מוצא פילוסופית המגדירה נושא ספציפי. בתחום הסוציולוגיה משמעותה של הפרדיגמה היא תיאור בסיסי מוגדר ומסוים של החברה המספק קווי חשיבה באמצעותם יכול החוקר לבחון את החברה ולחקור אותה

²הכנסה לתוך הכלל או הבלעת מושגים שונים במכלול רחב או החלת כלל או הסקת מסקנות כלליות

³פעולה מחשבתית המגדירה מושג חדש שמבטא מכנה משותף של מושגים קיימים, ההפשטה מאפשרת להתייחס לעניין מסוים בהקשר נתון ותוך התעלמות מפרטים לא רלוונטיים – למשל: המושג "ישראלי" הוא הפשטה של הרבה סוגים של בני-אדם: נשים וגברים נוצרים ומוסלמים וכו' שהמכנה המשותף היחיד שלהם הוא שהם מתגוררים בישראל. כאשר טוענים טענה המשתמשת במושג מופשט כמו "כל ישראלי יודע מהי דמוקרטיה": מתייחסים למכנה המשותף ומתעלמים מהפרטים שאינם מעניינים בהקשר זה (כמו גבר, אישה וכו')

שלוש פרדיגמות סוציולוגיות חברתיות:

הפרדיגמה הסטקטורלית פונקציונלית

הפרדיגמה הזו רואה את החברה כמערכת מורכבת אשר חלקיה פועלים יחד לשם קידום הסולידריות⁴ והיציבות החברתית. זוהי גישת-על מאקרו חברתית המתמקדת בדפוסים חברתיים רחבים המאפיינים את כלל החברה. זוהי הכללה מופשטת⁵ שמסבירה את החברה באמצעות מושגים רחבים כמו משפחה או מעמד חברתי.

פרדיגמת הקונפליקט החברתי

פרדיגמה זו רואה את החברה כשזירה של אי שוויון המביא שינוי וקונפליקט. גם זו גישת על מאקרו חברתית. גישה זו עושה שימוש במושגים רחבים והכללה מופשטת, אולם בשונה מן הראשונה היא מנסה לא רק להבין את החברה אלא גם לפעול לשינויה על ידי צמצום אי השוויון החברתי. יש הטוענים כי העובדה שהיא חותרת להגשמת מטרות פוליטיות פוגעת באובייקטיביות המדעית שלה.

פרדיגמת האינטראקציה הסימבולית

רואה את החברה כתוצר של אינטראקציות חברתיות יום יומיות בין יחידים. בשונה מן השתיים האחרות זוהי גישת על מיקרו חברתית המתמקדת באינטראקציה בחיי היום יום.

הפרדיגמה הסטרוקטורלית פונקציונלית: גישות תיאורטיות

1. מתמקדת בגורמים המסייעים ליציבות בחברה.
2. תפקידם של המוסדות החברתיים: לספק את הצרכים החברתיים, שהם תנאי הכרחי לקיומה של כל חברה.
3. עושה אנלוגיה⁶ בין החברה לבין אורגניזם חי. כפי שיש צרכים ביולוגיים ההכרחיים לקיום המין האנושי וכפי שיש צרכים פסיכולוגיים שגם הם הכרחיים לקיום, כך יש צרכים חברתיים שנחוץ לספק אותם. כאשר פונקציונליסט⁷ זו חוקר תהליך חברתי, כמו אמונות או ערכים, הוא ישאל מה התפקיד שהם ממלאים ומה תרומתם ליציבות החברה.
4. מניחה שהחברה היא מערכת, שחלקיה קשורים זה לזה.
5. קיומה של החברה והמשכיותה תלויים בפעולה מתואמת בין החלקים השונים (היחס שבין השלם לחלקיו).
6. התיאוריה מושתתת על הגותו של אמיל דורקהיים

נקודת המוצא היא שהחברה קיימת כי יש בה יציבות וחוקרת את המנגנונים שיוצרים את היציבות הזו. לפי הגישה הזו כל מוסד בחברה יש לו תפקיד מוגדר וחיוני. ברגע שהמוסד מיותר (אין לו תפקיד) הוא יחדל להתקיים. בסיס הגישה הזו שואב מראייתו הרחבה של דורקהיים את החברה מדרך תפיסת החברה בזמנו. בהמשך נראה גישות שונות שמבוססות על הפרדיגמה הזו.

⁴נאמנות או הזדהות של קבוצה

⁵זוהי גישה שרואה את החברה כמכלול ומשתמשת במונחים מופשטים כמו מעמד חברתי ומשפחה

⁶השוואה

⁷סוציולוג מהגישה הסטרוקטורלית פונקציונלית

טלקוט פרסונס – (1902-1979) Talcott Parsons

1. לכל קולקטיב חברתי צרכים החייבים להתמלא על מנת שימשיך להתקיים:
 2. הסתגלות, באמצעות המוסד הכלכלי. כל חברה צריכה כושר הסתגלות לסביבתה, עליה לדאוג להספקת מזון, פיתוח כלכלי, שוק יעיל וניצול מושכל של משאבים. במילים אחרות – חברה שלא מפתחת יכולת הסתגלות מפסיקה להתקיים.
 3. קביעת מטרות החברה והשגתן, באמצעות המערכת הפוליטית. מטרות החברה יכולות להיות ריבוניות פוליטית או רווחה חברתית.
 4. אינטגרציה, באמצעות המוסד המשפחתי, הריבוני והחינוכי. צריך שיהיה תיאום בין החברים השונים בחברה, שאם לא כן, הצרכים של אנשים לא יבואו על סיפוקם – ולא תתגשמה מטרות החברה.
 5. לטנטיות⁸ – באמצעות המוסד התרבותי. על אימוץ הערכים בחברה להעשות באופן סמוי, משום שהם חשובים עליהם להראות כאילו הם המציאות עצמה (אסור שיהיה לגביהם ספק) כשם שלחברה בכללותה יש צרכים, כך גם לכל המערכות יש צרכים שצריכים להתקיים. חברות נבחנות ביכולת שלהם למלא את צרכיהן, על המערכת לפתח גמישות שתאפשר לבצע שינוי בעת הצורך לטענת פרסונס, הצורך הלטנטי הוא החשוב מכולם, מכיוון שהחברה היא מערכת של חלקים מחוברים הקשורים ביניהם ולכן נחוצה הסכמה מסוימת ביניהם במישור החברתי. ללא הסכמה – לא תהיה אינטגרציה במישור המבני והמערכת התרבותית לא תוכל לכוון את המוסדות החברתיים למילוי הצרכים שלהם.
- ניתן לומר על הגישה הזו שהיא אידיאליסטית, אינה דורשת הוכחות אמפיריות ורואה בערכים ובנורמות כמו גם בסמלים את ההסבר לסדר החברתי.

ביקורת על התיאוריה של פרסונס:

1. התיאוריה אינה מבדילה בין הסיבה לתופעה לבין תכליתה. התיאוריה עוסקת רק בתכלית. זהו הסבר פונקציונלי טלאולוגי⁹. זאת אומרת שהדפוסים החברתיים והמוסדות בחברה אינם מוסברים כשלעצמם אלא על פי הצרכים שהם ממלאים בחברה עצמה.
2. התיאוריה גורסת שחלקי החברה קיימים רק משום שהם ממלאים צורך חברתי, מכאן שהם שוללים כל אפשרות אחרת.
3. האם אפשר להניח שהחברה דומה לאורגניזם חי ולכן יש לה צרכים ונטיות לשווי משקל? האם בגלל שלאורגניזם יש נטיות לשיווי משקל וצרכים ניתן להסיק שגם החברה היא כך, על סמך מה? התיאוריה לא נותנת סימוכין מדעי לאנלוגיה הזו אלא פשוט מניחה זאת כאקסיומה¹⁰.
4. התיאוריה נטתה להסבר מערכתי סגור, אשר ערער את אמינותה.

לסיכום: ניתן לומר שזוהי אמנם תיאוריה שרווחה בשנות ה-50 של המאה הקודמת, אך בשנים האחרונות יש נטייה להסבר מערכתי פתוח המעניק מידה ניכרת של אוטונומיה ליחידות השונות ובדרך זו נפתחת האפשרות לחקר הדינאמיקה הפנימית ויחסי הגומלין בין המערכות השונות.

⁸ צורך לטנטי – צורך סמוי

⁹ טלאולוגיה – חקר פילוסופי של התכלית. דוגמא למשפט טלאולוגי – קופת חולים מעסיקה מטפלים רבים כי החברים זקוקים לטיפול רפואי טוב. זוהי אמירה שמניחה א-פריורי (לפני הכל) כי החברים זקוקים לטיפול טוב ושמספר המטפלים הגדול הוא תוצאה של סיבה תכליתית (ולא פוליטית, למשל)

¹⁰ הנחת יסוד שאינה נזקקת להוכחה

רוברט מרטון (1910-2003) - Robert King Merton

תיאוריות בינוניות בהיקפן - Middle Range Theory

1. טען שהתיאוריות הפונקציונאליות רחוקות מדי מן העובדות ולכן אינן מסייעות בהבנת מבנה היחסים החברתיים.
2. המליץ לעסוק בתיאוריות פחות כוללניות ומקיפות, הקרובות יותר לתופעות הקונקרטיות, כדי שניתן יהיה להוכיחן ולהפריכן.
3. ניסה להגיע למודל סטרוקטורלי-פונקציונאלי: קיים קשר פונקציונאלי בין תופעות חברתיות, אך הן אינן קשורות באחדותה של החברה. ניסה לעסוק במחקרים אמפיריים על נושאים מוגדרים כמו למשל עבריינות, הליכי הגירה, מפלגות פוליטיות ובירוקרטיות ולהשקיע בפיתוח תאוריות המסבירות אותן.
4. טבע את המושג Dysfunction - בחינה אמפירית של יחסים בין תופעות חברתיות מעלה מגוון אפשרויות (ולאו דווקא מכוון להסבר פונקציונלי סטרוקטורלי). מתוך העניין הזה אפשר לשאול ביחס לכל תופעה מהיא הפונקציונליות שלה, לאיזה קבוצות יחיד היא מתייחסת ובהתאם לכך יהיה מגוון של תשובות. ז"א – שגם היות התופעה פונקציונלית אינו בהכרח אומר שהיא פונקציונלית לכלל החברה, בהחלט יתכן שהיא משרתת אך ורק אינדיווידואלים או תתי קבוצות בתוך החברה. בבטל את ההנחה הטליאולוגית שכל תופעה חברתית תורמת לאחדות החברה, ניתן להניח שתופעות מסוימות פועלות דווקא כדי לבטל או להחליש תופעה חברתית אחרת ובכך פוגעות באחדות החברה. טבע את המושגים:
5.
 - Manifest Function פונקציה גלויה – כאשר בין מבצעה של הפונקציה המסוימת קיימת מערכת של קשרים חברתיים ופעולתם מכוונת להמשך קיומה של התופעה שנובעת מהקשרים האלה
 - Latent Function פונקציה סמויה – שמבצעה אינם מכוונים את פעולתם כדי להגיש מטרה מסוימת ואינם מכירים בתרומתם לקיום התופעה. דוגמא: התגמול שניתן על ידי האלוהים בעולם הבא נותן תקווה למי שחי בעולם הזה. למרות שמי שמאמין בחיים בעולם הבא לא יכיר בפונקציה הזו אלא יטען שהתגמול בעולם הבא הוא עובדה נתונה.
6. טבע את המושג Functional Alternative – פעילויות חברתיות שונות שעשויות להביא לתוצאות דומות או פעילויות חברתיות מסוימות שמביאות לתוצאות שונות, למשל – נאמנות לארגון בו אדם עובד. אפשר להגיע לכך על ידי מתן הטבות חומריות וגם על ידי מתי הטבות שמקורן ביחס של כבוד ויוקרה או סיבות ביולוגיות. דוגמא למקרה השני: מצבים קונפליקטואליים בחברה – אפילו על בסיס גזע או מין יכולות לשרת מטרות שונות.